

Сіроткіна М. В.,
кандидат юридичних наук,
здобувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0001-7897-409X

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.1-2/52-64>

УДК 343.131(477)

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРАВА НА КОМПРОМІС ТА ЙОГО ВПЛИВ НА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНУ ФОРМУ

Анотація. Дієвим способом вирішення конфлікту, який виник у результаті вчинення кримінального правопорушення, може бути застосування у кримінальному провадженні, поряд з традиційними, й компромісних процедур, ефективність яких доведена досвідом правозастосування чи не в усіх прогресивних державах світу з усталеними правовими традиціями.

Незважаючи на істотний внесок науковців у розробку проблематики досягнення компромісу в кримінальному процесі, значна кількість її теоретичних і практичних аспектів на сьогодні не досліджувалася, розкривалася фрагментарно, недостатньо повно або не отримала однозначного вирішення. Жоден із вчених не досліджував цілісно право на компроміс та форми його реалізації у кримінальному процесі, юридичну природу права на компроміс та його вплив на кримінально-процесуальну форму.

Метою статті є дослідження юридичної природи права на компроміс та його впливу на кримінально-процесуальну форму через визначені форми реалізації вищезазначеного права: дослідження реалізації об'єктивного та суб'єктивного права на компроміс у кримінальному процесі; визначення носіїв та суб'єктів реалізації права на компроміс; окреслення підходів стосовно диференціації кримінально-процесуальної форми; розмежування узгоджувальних процедур у кримінальному процесі від форм реалізації права на компроміс та ін.

Зазначається про позитивний вплив реалізації права на компроміс у кримінальному провадженні на його учасників, що дозволяє максимально враховувати при вирішенні кримінально-правового конфлікту їхні інтереси та знівелювати негативні наслідки кримінально караного діяння як для сторін конфлікту, так і для держави та суспільства в цілому.

Зроблено висновок, що для кримінально-процесуального права взагалі, а права на компроміс зокрема, важливою домінантою та фактором є індивідуалізація. Отже, носіями права на компроміс у кримінальному провадженні є потерпіла особа та підозрюваний (обвинувачений), оскільки право на компроміс є правом особистим.

Констатовано, що реалізація права на компроміс у кримінальному процесі України вплинула на кримінально-процесуальну форму, остаточно змінивши її, та призвела до появи нового типу кримінального процесу – прагматичного. Прагматичний тип кримінального процесу можна простежити у нормах вітчизняного законодавства, що стосуються реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві України, як через його приватно-прагматичний, так і публічно-прагматичний види. Яскравим прикладом приватно-прагматичного виду процесу під час реалізації права на компроміс є застосування таких інститутів як звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням, угода про примирення між потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим) та, сміливо можна стверджувати, що свій вираз цей вид процесу в майбутньому знайде і під час застосування інституту медіації у кримінальному судочинстві (у разі її запровадження у судовому порядку). До положень, що

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРАВА НА КОМПРОМІС ТА ЙОГО ВПЛИВ НА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНУ ФОРМУ стосуються сфери дії публічно-прагматичного виду процесу слід віднести угоду про визнання винуватості.

Зроблено висновок, що формами реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України є звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, угоди про примирення та про визнання винуватості, медіація.

Ключові слова: юридична природа права на компроміс, кримінально-процесуальна форма, прагматичний тип процесу, компроміс, конфлікт.

Постановка проблеми. Дієвим способом вирішення конфлікту, який виник у результаті вчинення кримінального правопорушення, може бути застосування у кримінальному провадженні, поряд з традиційними, й компромісних процедур, ефективність яких доведена досвідом правозастосування чи не в усіх прогресивних державах світу з усталеними правовими традиціями.

Зростання наукового інтересу до цієї проблематики у сфері кримінального судочинства можна пояснити концептуальною зміною підходів законодавця до правового регулювання порядку здійснення кримінального провадження, його гуманізації, відмовою від концепції визнання абсолютної пріоритетності публічних інтересів у цій сфері, у зв'язку з чим суттєвим розширенням дії засади диспозитивності у процесі, що знайшло безпосередній прояв, насамперед, у запровадженні нових юридичних процедур з акцентом на прагматизм у сфері кримінального процесу та появу права на компроміс у кримінальному судочинстві. Усе вищезазначене та реалізація права на компроміс через механізми кримінального процесуального регулювання вплинули на кримінально-процесуальну форму, назавжди змінивши останню.

Разом з тим, незважаючи на достатню кількість наукових досліджень окремих кримінально-процесуальних механізмів, що носять компромісний або узгоджувальний характер, варто констатувати відсутність наукових пошуків стосовно самого права на компроміс у кримінальному процесі України і його реалізації, дослідження його правової

природи та впливу на кримінально-процесуальну форму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у розробку теоретичних та практичних аспектів вказаної проблематики здійснили Р.Ф. Аракелян, І.В. Басиста, Ю.В. Баулін, А.В. Біцай, С.В. Бобровник, С.Г. Волкотруб, І.В. Гловюк, В.О. Гринюк, В.В. Землянська, І.О. Кісліцина, С.А. Крушинський, В.С. Кузьмічов, Є.О. Курта, О.О. Леляк, В.В. Луцик, Я.П. Любченко, Ж.В. Мандриченко, Ю.І. Микитин, В.В. Назаров, Н.В. Нестор, Р.В. Новак, І.В. Паризький, О.В. Перепадя, М.А. Погорецький, Є.В. Повзик, П.В. Пушкар, О.М. Сенік, Д.Б. Сергєєва, О.В. Стратій, І.А. Тітко, А.С. Трекке, Г.Є. Тюрін, Л.Д. Удалова, Г.О. Усатий, П.В. Холодило, В.А. Шкелебей, А.М. Ященко та інші науковці.

Незважаючи на істотний внесок науковців у розробку проблематики досягнення компромісу в кримінальному процесі, значна кількість її теоретичних і практичних аспектів на сьогодні не досліджувалася, розкривалася фрагментарно, недостатньо повно або не отримала однозначного вирішення. Жоден із вчених не досліджував цілісно право на компроміс і форми його реалізації у кримінальному процесі, юридичну природу права на компроміс та його вплив на кримінально-процесуальну форму.

Метою статті є дослідження юридичної природи права на компроміс та його впливу на кримінально-процесуальну форму через визначені форми реалізації вищезазначеного права: дослідження реалізації об'єктивного та суб'єктивного права на компроміс у кримінальному процесі; визначення носіїв та суб'єктів

реалізації права на компроміс; окреслення підходів стосовно диференціації кримінально-процесуальної форми; розмежування узгоджувальних процедур у кримінальному процесі від форм реалізації права на компроміс та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження та його основні результати. Досліджуючи право на компроміс та форми його реалізації у кримінальному процесі України, варто зазначити, що з практичної точки зору реалізація права є складним і багатовимірним явищем правової дійсності, умовою прояву якого є соціальна активність суб'єктів права. У сучасному правознавстві під будь-яким правом розуміють *систему соціального регулювання*, яка характеризується певними ознаками – нормативністю, визначеністю, забезпеченістю державою тощо. Право у цьому значенні за традицією, започаткованою юридичним позитивізмом, часто іменується «об'єктивним правом». Поряд з цим, терміном «право» позначається *похідна від «об'єктивного права» міра поведінки окремих осіб*, або ж іншими словами – набуте право, що виникає на підставі закону, іншого нормативного акта чи договору: наприклад, право на встановлені законом пільги певним категоріям населення; права, що виникають у сторін з укладеного ними договору, угоди та ін. За тією ж позитивістською традицією таке право, на відміну від «об'єктивного права», часто іменується «суб'єктивним правом»¹.

Активно запроваджувати об'єктивне право на компроміс у кримінальному процесі України законодавець розпочав з 2001 року. Право на компроміс з'являється у нормах кримінального законодавства шляхом доповнення на законодавчому рівні положення, що стосується звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України). Пізніше, у положен-

нях КПК України 2012 року, з'являється Глава 35 Розділу VI «Особливі порядки кримінального провадження», яка реалізує право на компроміс у вигляді угод у кримінальному провадженні, розширюючи межі реалізації цього права, передбачивши можливість вирішення кримінально-правового конфлікту шляхом застосування до правопорушника, поряд з можливістю кримінального переслідування, і, також, правового компромісу. На законопроектному рівні поки що залишається можливість реалізації права на компроміс через медіацію, яка, сподіваємося, стане можливою завдяки прийняттю, вподальшому, Закону України «Про медіацію», проект якого вже пройшов перше читання. Отже, об'єктивні передумови реалізації права на компроміс закріплені законодавчо.

Відповідно, право на компроміс у кримінальному процесі України знаходить своє відображення у наступних формах:

1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; 2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості; 3) звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

Суб'єктивне право на компроміс виникає у особи у разі його активного застосування або реалізації на добровільній основі. Відповідно, реалізація права – це активне здійснення юридично закріплених і гарантованих державою можливостей, приведення їх у життя в діяльності людей і їх організацій². Суб'єктивне право – це міра поведінки, що належить особі для задоволення її інтересів та потреб і яка забезпечується відповідними юридичними обов'язками інших (зобов'язаних) осіб. Елементами суб'єктивного права є: 1) право на здійснення певних дій (право на власні дії); 2) право вимоги від зобов'язаної

¹ М І Козюбра (за заг. ред.), Загальна теорія права (Київ, Ваїте, 2015) 43–44.

² С С Алексеев, Восхождение к праву. Поиски и решения. (Москва, Изд-во НОРМА, 2001) 315.

особи здійснити певні дії (право на чужі дії); 3) право звертатися до держави за захистом порушеного права (право на дії держави)¹.

Компроміс у кримінальному процесі України тісно пов'язаний з проблемами кримінальних процесуальних відносин², кримінальних процесуальних гарантій³, правового механізму захисту прав людини в кримінальному процесі⁴, кримінальної процесуальної форми⁵ тощо.

Так, на думку І.П. Кожокаря, основою рисою, що характеризує суб'єктивне право в компромісних правовідносинах, є свобода суб'єкта використовувати його за власним бажанням. Юридичний обов'язок, на відміну від суб'єктивного права, є елементом, обов'язковим до виконання в рамках компромісних правовідносин. Відмова від виконання юридичного обов'язку не допускається, а в разі порушення спричиняє негативні наслідки. Дане загальне правило можна застосувати і до характеризованого виду правовідносин. Компромісні відносини припускають не просто наявність вільного волевиявлення суб'єктів правовідносин, а узгодженість цих воель. Тільки при наявності узгодженого волевиявлення суб'єктів можна говорити про виникнення компромісних правовідносин⁶. З цього приводу справедливо зазначає В.Л. Ойгензіхт, який вважає, що угода сторін передбачає як внутрішній воельвий процес, так і його зовнішнє вираження, тобто розрізняються воля і волевиявлення⁷.

Законодавець запровадив та продовжує впровадження у вітчизняне кримінальне судочинство норм, що дають змогу учасникам кримінального процесу на добровільній основі реалізувати своє право на компроміс при вирішенні наявного конфлікту шляхом взаємних поступок при досягненні компромісу, а саме: відшкодувати збитки і відновити порушені злочином права потерпілого; злочинцю щиро розкаятися у скоєному, сприяти у розкритті злочину, досягти консенсусу з потерпілим чи органом держави щодо узгодженого покарання як у судовому провадженні, так і поза судовому, що й стало предметом нашого дослідження.

Правовідносини⁸, що виникають у зв'язку з реалізацією права на компроміс, потребують чіткої індивідуалізації як для потерпілого, так і для підозрюваного (обвинуваченого). Саме особа з її індивідуальністю є основним об'єктом уваги у кримінальному судочинстві. Для кримінально-процесуальної форми індивідуалізація важлива для обох сторін кримінально-правового конфлікту: як особи-порушника права, так і для потерпілого. Індивідуальність особи є тим елементом, який пронизує всі процесуальні механізми реалізації права на компроміс у кримінальному процесі, особливо поєднуючи її з такою обов'язковою умовою застосування цього права як добровільність.

Отже, для кримінально-процесуального права взагалі, а права на компроміс

¹ Ю А Ведерніков, А В Папірна, Теорія держави і права: навч. посіб. (Київ, Знання, 2008) <https://pidru4niki.com/18340719/pravo/ponyattya_zmist_subyektivnogo_prava#:~:text=дата звернення 16.03.2021>

² М А Погорецький, Кримінально-процесуальні правовідносини: структура в система: монографія (Харків, Арсіс ЛТД, 2002) 160.

³ М А Погорецький, Поняття кримінально-процесуальних гарантій (2014) 2 (10) *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: Право* <<http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14prmakph.pdf>> дата звернення: 16.05.2021.

⁴ М А Погорецький, Механізм забезпечення прав учасників кримінального процесу (2012) 4 *Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС* 93–101.

⁵ М А Погорецький, Кримінально-процесуальна форма (2012) 2 *Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС* 145; В М Трофименко, Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України (дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Нац. юрид. ун.– т ім. Я. Мудрого. Харків, 2017) 415.

⁶ І П Кожокар, Правовий консенсус: общетеоретический анализ (дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Саратов, 2005) 156.

⁷ В А Ойгензіхт, Альтернатива в гражданском праве (Душанбе, Ирфон, 1991) 52.

⁸ М А Погорецький, Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: монографія (Харків, Арсіс ЛТД, 2002) 160.

зокрема, важливою домінантою та фактором є індивідуалізація. Керуючись цим фактором, варто зазначити, носіями права на компроміс у кримінальному провадженні є потерпіла особа та підозрюваний (обвинувачений), оскільки право на компроміс є правом особистим. Відповідно, враховуючи принцип індивідуалізації, суб'єктами ініціативи реалізації права на компроміс у кримінальному провадженні можуть бути лише потерпіла особа (у разі застосування угоди про примирення, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням), підозрюваний або обвинувачений (у випадку застосування інституту угод у кримінальному провадженні як про примирення, так і про визнання винуватості), держава, в особі уповноважених нею органів (у випадку ініціювання угоди про визнання винуватості та звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням). Інші учасники кримінального провадження не можуть ініціювати питання стосовно реалізації права на компроміс у кримінальному процесі, оскільки це право є особистим.

Однак, виникає питання, чи можуть реалізувати право на компроміс у кримінальному процесі близькі родичі потерпілого у разі смерті останнього внаслідок скоєного кримінального правопорушення? Відповідь на це запитання надала судова практика. У постанові Великої Палати Верховного Суду (далі – ВП ВС) від 16 січня 2019 року (справа № 439/397/17, провадження № 13–66кс18) зазначено, що якщо внаслідок вчинення кримінального правопорушення потерпілому заподіяна смерть, то ніхто інший не може висловити його волю під час вирішення питань, пов'язаних з відшкодуванням шкоди у вигляді смерті як підстави для

звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК.

Цей висновок ґрунтується на тому, що у ст. 46 КК термін потерпілий вживається у його матеріально-правовому аспекті. Право на примирення є особистим правом потерпілого. Також, з огляду на принципи гуманізму та економії кримінально-правової репресії саме потерпілий (тобто особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо спричинено шкоду) може виразити свою волю про прощення винного, на підставі чого приймається рішення про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності згідно зі ст. 46 КК України¹.

З огляду на сказане, заподіяна кримінальним правопорушенням шкода у розумінні ст. 46 КК має бути такою, що за своїм характером піддається відшкодуванню (усуненню). Смерть є наслідком, що має незворотний характер. Таким чином, шкода у вигляді смерті відшкодуванню або усуненню в розумінні ст. 46 КК не підлягає.

Отже, у випадку заподіяння кримінальним правопорушенням шкоди у вигляді смерті потерпілого звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК) неможливе².

Вищезазначене стосується і інституту угод, як однієї з форм реалізації права на компроміс у кримінальному провадженні, оскільки право на компроміс є особистим добровільним правом як потерпілого, так і обвинуваченого.

Оскільки законодавець шукає нові способи реагування держави і суспільства на кримінальне правопорушення, відбуваються постійні зміни у підходах стосовно диференціації кримінально-процесуальної форми. Необхідно

¹ М А Погорецький, Д Б Сергеева, Проблемні питання реалізації процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні (2017) 46 (2) *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія «Право»* 118–123; М А Погорецький, Новий КПК України: політичні, теоретичні та юридичні питання (2009) 2 *Право України* 29–35.

² Н Антоноук, Загальні види звільнення від кримінальної відповідальності у судовій практиці (2020) *Судово-юридическа газета* <<https://sud.ua/ru/news/blog/186492-zagalni-vidi-zvillnennya-vid-kriminalnoyi-vidpovidalnosti-u-sudoviyi-praktitsi>> дата звернення 16.03.2021.

констатувати, що процесуальна форма постійно еволюціонує, вона потребує удосконалення, впровадження нових правил та інститутів, які є найбільш доцільними з точки зору вирішення завдань кримінального судочинства, захисту прав і законних інтересів суб'єктів кримінальних процесуальних відносин, інтересів суспільства та держави¹. У науковій літературі неодноразово вказувалося на необхідність оптимізації чинної кримінально-процесуальної форми, що дозволить раціонально й економно використовувати ресурси для здійснення правосуддя, скоротити строки розгляду справ, суттєво підвищити дію покарання, зняти надмірне навантаження з суддівського корпусу тощо².

Процесуальне призначення права на компроміс у кримінальному процесі необхідно розуміти більш широко – як забезпечення максимально раціонального та ефективного здійснення кримінального провадження. Останнє окремими дослідниками пов'язується із поняттям «процесуальної економії» та полягає не лише у швидкості, простоті і дешевизні судочинства, а й швидкому та повному досягненні його мети, не пов'язаному з надмірними (необґрунтованими) матеріальними витратами і підкріпленому системою необхідних процесуальних гарантій³.

Однак, слухним є зауваження правників стосовно спрощення або ускладнення процесуальних форм, які вважають, що ці процесуальні форми

(спрощення або ускладнення) вже не є основними проявами структурної диференціації, оскільки сучасне кримінальне процесуальне законодавство України передбачає, наприклад, такі порядки, як кримінальне провадження на підставі угод, які навряд чи можливо охарактеризувати винятково як спрощене провадження, адже при укладенні угоди обвинувальний акт складається, провадження завершується ухваленням вироку, який за наявності певних передбачених законом підстав може бути оскаржений в апеляційному порядку тощо⁴.

Свідченням диференціації процесуальної форми того чи іншого провадження є наявність сукупності якісних відмінностей у процесуальних засобах і способах здійснення даного виду діяльності, строках, суб'єктному складі, видах і порядку прийняття рішень, через які компетентні посадові особи реалізують свої повноваження, а громадяни здійснюють свої права та обов'язки порівняно із загальним порядком діяльності⁵.

Із прийняттям КПК України у 2012 році законодавець суттєво змінив український кримінальний процес, впровадивши низку нових процесуальних норм і модернізувавши вже існуючі відповідно до міжнародних принципів здійснення кримінального провадження⁶. Таким чином було змінено саму парадигму кримінального процесу та запроваджено нові інститути кримінального провадження⁷, що обумовило появу у кримінальному процесі України

¹ М А Погорєцький, Кримінально-процесуальна форма (2012) 2 *Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС* 145; В М Трофименко, Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України (дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Нац. юрид. ун. – т ім. Я. Мудрого, Харків, 2017) 415.

² В В Луцик, В А Савченко, В І Самарін, Сучасний кримінальний процес країн Європи: монографія (Харків, Право, 2018) 190.

³ М П Поляков, А Ю Смолин, Принцип процессуальной экономии в уголовном судопроизводстве: монография (Н. Новгород, Нижегород. акад. МВД России, 2011) 61.

⁴ М А Погорєцький Кримінально-процесуальна форма (2012) 2 *Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС* 145; В М Трофименко, Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України (дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Нац. юрид. ун. – т ім. Я. Мудрого, Харків, 2017) 157.

⁵ Н С Манова, Теоретические проблемы уголовно-процессуальных производств и дифференциации их форм (дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2005) 369.

⁶ М Погорєцький, Поняття, зміст та структура кримінального процесу: проблеми теорії та практики (2013) 11 *Право України* 42–54. В Т Нор, Сучасний науково-практичний посібник «Процесуальні документи у кримінальному провадженні. Зразки. Роз'яснення» (2015) 1 *Вісник кримінального судочинства* 290–291.

⁷ М А Погорєцький, О П Кучинська, Д Б Сергєєва, Процесуальні документи у кримінальному провадженні. Зразки. Роз'яснення: наук.-практ. посібник / М А Погорєцького, О П Кучинської (Київ, Юрінком Інтер, 2014) 560.

нового його типу – прагматичного, який надає можливість особі у кримінальному провадженні реалізувати надане законодавцем об’єктивне право на компроміс через інститути звільнення особи від кримінальної відповідальності, кримінального провадження на підставі угоди та, в майбутньому, медіації.

Цінностями, які «сповідує» прагматичний тип кримінального процесу, є заперечення першочерговості інших благ, крім корисності, з обов’язковим врахуванням прийнятності, користі та оптимальності у кримінально-процесуальній діяльності.

Основними рисами процесу прагматичного типу виступають: 1) доцільність – тобто певне співвідношення мети і засобів, при якому забезпечується економічний підхід до останніх. Для цього прагматичний процес використовує стратегії раціональності та ефективності: скорочення, оптимізацію витрат та затрат, стандартизацію процесу, економічність та розподіл праці, швидкість та простоту, нейтралізацію і мінімізацію конфліктів¹; 2) діалогічність – надання учасникам провадження можливості спілкування, донесення своїх позицій один одному та їх обговорення. Діалогічність базується на таких поняттях, як повага, рівність, єдність, витримка, терпіння, переконливість, доказовість, аргументація, поступка, наполегливість, згода, взаєморозуміння, відповідальність тощо²; 3) конвенціоналізм – така побудова процесу, при якому сторони можуть не тільки почути один одного, але й домовитися з певних принципів питань. Класична формула «ніхто не суддя у своїй власній справі» діє і тут, але при застосуванні погоджувальних процедур

сторони провадження входять до своєрідного складу суду разом із професійним, офіційним суддею³.

Незважаючи на те, що прагматичний процес цілому є універсальним, він уникає гострих конфліктів, надаючи перевагу процесуальній конвенції, яка досягається ним якщо не на рівні результату, то хоча б на рівні процедури.

Конвенціональний метод, який використовується прагматичним типом кримінального процесу, потрібно відрізнити від стратегії примирення. Якщо остання, маючи за мету врегулювання конфлікту сторін, не пов’язана безпосередньо з кримінальним процесом (оскільки вона має справу не з процедурою спростування презумпції невинуватості конкретної особи, а вже з констатованою винуватістю), то конвенціоналізм прагматичного типу кримінального процесу виступає методом встановлення на договірній основі обставин, які мають значення для справи.

Вчені пропонують умовний поділ цього типу кримінального процесу на приватно-прагматичний і публічно-прагматичний⁴. Розглядаючи ці підвиди прагматичного процесу, намагаємось окреслити їх крізь призму реалізації права на компроміс у вітчизняному кримінальному судочинстві, а саме через його законодавчо передбачені інститути.

Як зазначає вчена, перший його підвид (приватно-прагматичний) є найбільш комфортним середовищем для реалізації інтересів учасників процесу. Інтереси і права – не одне і те ж: права регулюються законом, а інтереси формуються самим учасником, тому, яким би значним не був комплекс прав,

¹ Н Г Стойко, Уголовный процесс западных государств и России: сравнительное теоретико-правовое исследование англо-американской и романо-германской правовых систем (дис. ... докт. юрид. наук. СПб., 2009) 85–87; М Погорельский, Понятия, зміст та структура кримінального процесу: проблеми теорії та практики (2013) 11 *Право України* 42–54.

² А М Петрунин, Диалог как социально-нравственная норма в отношениях оппонентов (2006) 10 *Закон и право* 43–44.

³ Э М Мурадян, Истина как проблема судебного права (Москва, Юристь, 2004) 31; М Погорельский, Понятия, зміст та структура кримінального процесу: проблеми теорії та практики (2013) 11 *Право України* 42–54.

⁴ Е Г Васильева, Уголовный процесс: догматико-аксиологическое исследование: монография (Москва, Юрлитинформ, 2013) 469–470.

відстояти свої інтереси за допомогою нього можливо далеко не завжди. Перефразовуючи Т.М. Яблочкова, можна сказати, що мета такого підвиду процесу тут – це погасити так або інакше суперечку (спір) таким чином, щоб суддя вважав поставлене перед ним завдання виконаним, якщо він відпустив сторони «з Богом», забезпечивши їм визначеність відносин¹.

Процесу приватно-прагматичного типу відповідають інститути суто позовної технології, такі як відмова від кримінального позову, його визнання і т.д. В приватно-прагматичному процесі саме процесуальні діячі мають можливість впливати на хід і результат встановлення тих чи інших обставин, включаючи також вплив на вирішення основного питання кримінального процесу. Такий тип процесу схильний до «непомітної» трансформації в стратегії соціальної підтримки потерпілого. Так відбувається, коли процесуальні процедури, які були з самого початку спрямовані на спростування презумпції невинуватості конкретної особи, в результаті призводять не до розв'язання основного питання кримінального процесу, а відразу до вирішення питання про компенсаційні обов'язки обвинуваченого по відношенню до потерпілого так, ніби кримінально-правові відносини вже були встановлені.

Другий підвид містить процедури, які спрямовані на забезпечення насамперед суспільних і державних інтересів, визнаючи їх пріоритетними.

Найбільш розповсюдженим інститутом публічно-прагматичного процесу є угоди про визнання винуватості. Якщо в приватно-прагматичному визнання позову розцінюється як акт свободи волі, то в публічно-прагматичному – як акт взаємних поступок. Публічно-прагматичний тип так само схильний до трансформації у соціальні стратегії, але

тепер вже ті, що стосуються підтримки самого обвинуваченого. Це відбувається найчастіше на тлі позитивної посткримінальної поведінки останнього. У цьому випадку відбувається ніби «перестрибування» через судову угоду про визнання винуватості. Особа визнає вину у приховано-процесуальному вигляді через виконання таких дій, які вважаються притаманними лише злочинцєві. Це – різні види каяття, допомога державі зі сторони обвинуваченого в розкритті злочинів².

Отже, прагматичний тип кримінального процесу можна простежити у нормах вітчизняного законодавства, що стосуються реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві України, як через його приватно-прагматичний, так і публічно-прагматичний види. Яскравим прикладом приватно-прагматичного виду процесу під час реалізації права на компроміс є застосування таких інститутів як звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням, угода про примирення між потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим) та, сміливо можна стверджувати, що свій вираз цей вид процесу в майбутньому знайде і під час застосування інституту медіації у кримінальному судочинстві (у разі її запровадження у судовому порядку). До положень, що стосуються сфери дії публічно-прагматичного виду процесу слід віднести угоду про визнання винуватості.

Аналізуючи юридичну природу права на компроміс у кримінальному провадженні через механізми його реалізації, можемо спостерігати поєднання як кримінально-процесуальної, так і цивільної складової правової природи цього права, що зумовлює поєднання імперативних та диспозитивних начал. Зокрема, сторони кримінального провадження наділені повноваженнями вільно, у межах закону, самостійно обирати

¹ Т.М. Яблочков, Судебное решение и спорное право (1916) 7 *Вестник гражданского права* 36.

² Е.Г. Васильева, Уголовный процесс: догматико-аксиологическое исследование: монография (Москва, Юрлитинформ, 2013) 473–475; М. Погорецький, Поняття, зміст та структура кримінального процесу: проблеми теорії та практики (2013) 11 *Право України* 42–54.

способи здійснення своїх матеріальних і процесуальних прав, а також використовувати на власний розсуд передбачені законом публічні засоби їх захисту, активно впливаючи на хід і результати кримінального провадження¹.

Деякі елементи компромісу у кримінальному судочинстві містять так звані «узгоджувальні» або подібні до них процедури, коли учасники кримінального провадження доходять згоди з тих чи інших питань, які, однак, не впливають суттєво на хід самого процесу та не змінюють його. До таких механізмів можна віднести, скажімо, можливість у підозрюваного чи обвинуваченого сплатити встановлену судом суму застави взамін на тримання під вартою. Однак тут варто звернути увагу на те, що відповідно до ч. 3 ст. 183 КПК «слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний (*виділено мною – М.С.*) визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених КПК, крім випадків, передбачених частиною четвертою цієї статті». У свою чергу відповідно до ч. 4 ст. 183 КПК «слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені статтями 177 та 178 КПК, має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні: 1) щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; 2) щодо злочину, який спричинив загибель людини; 3) щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею»².

Таким чином, як можна побачити, про компроміс із підозрюваним (обви-

нуваченим) у даному випадку не йдеться: закон зобов'язує заміти тримання під вартою на заставу у передбачених КПК випадках, і далі все залежить від того, чи бажає цього останній та чи є у заставодавця необхідна сума.

Деякі елементи компромісного рішення можна знайти і при залученні захисника для невідкладного проведення окремої процесуальної дії, коли завчасно повідомлений захисник не може прибути (ст. 53 КПК)³. Однак тут таке рішення є вимушеним та зумовлюється невідкладністю проведення певної процесуальної дії, а також вимогою забезпечення права на захист.

Узгоджувальний характер носить погодження прокурора із прокурором вищого рівня зміни обвинувачення, висунення нового обвинувачення, відмови від підтримання державного обвинувачення та початку провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду (ст. 341 КПК); обговорення із учасниками судового розгляду визнання недоцільності дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються (ст. 342 КПК); вирішення питання в суді присяжних шляхом голосування, яке рішення для обвинуваченого є найбільш сприятливим (ст. 391 КПК); письмове апеляційне та касаційне провадження, якщо всі учасники судового провадження заявили клопотання про здійснення провадження за їх відсутності (статті 301, 435 КПК); видача особи (екстрадиція) у спрощеному порядку за згоди на це відповідної особи (ст. 588 КПК).

Слід зауважити, що таких узгоджувальних процедур у чинному кримінальному процесуальному законі міститься чимало, що дозволяє успішно, швидко та ефективно здійснювати досудове та судове провадження, однак, як видається, вони носять при цьому допоміжний характер і можуть мати місце

¹ Ю Дьомін, Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування (2013) 4 *Вісник Нац. акад. прокуратури України* 11.

² Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> дата звернення 16.03.2021.

³ Там само.

і при досягненні компромісу як такого у кримінальному провадженні.

Варто також згадати і відповідні зміни до ст. 212 КК України та ст. 284 КПК в частині звільнення від відповідальності у разі досягнення сторонами податкового компромісу¹. Однак тут варто наголосити, що у цих статтях йдеться саме про «податковий компроміс», який регулюються саме податковим законодавством, – як режим звільнення від юридичної відповідальності платників податків та/або їх посадових (службових) осіб за заниження податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та/або ПДВ за будь-які податкові періоди до 01.04.2014 р. з урахуванням строків давності, встановлених ст. 102 Податкового кодексу. Вважаємо, що тема податкового компромісу виходить за рамки нашого дослідження та є наслідком реформування законодавства у сфері оподаткування та економіки.

Розглядаючи питання юридичної природи права на компроміс та форм його реалізації, не можна оминати аспект меж реалізації зазначеного права. Під межами реалізації права на компроміс слід розуміти умови, за яких буде можливим законне застосування такого права у кримінальному провадженні або ж умови, за яких його реалізація буде неможливою. Основними критеріями допустимості права на компроміс є:

- 1) перелік кримінальних правопорушень, на які воно поширюється;
- 2) коло винних осіб, які підпадають під його дію;
- 3) закріплені в законі вимоги, в обмін на виконання яких особа звільняється від кримінальної відповідальності або їй пом'якшується покарання.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши юридичну природу права на компроміс у кримінальному процесі України, слід відмітити його позитивний вплив як на державу та суспільство цілому, так і на учасників кримінального

провадження, що дозволяє максимально враховувати при вирішенні кримінально-правового конфлікту інтереси всіх сторін конфлікту та нівелювати негативні наслідки кримінально караного діяння.

Констатовано, що правовідносини, які виникають у зв'язку з реалізацією права на компроміс, потребують чіткої індивідуалізації як для потерпілого, так і для підозрюваного (обвинуваченого), тому носіями права на компроміс у кримінальному провадженні є потерпіла особа та підозрюваний (обвинувачений), оскільки право на компроміс є правом особистим. Встановлено, що формами реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України є звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, угоди про примирення та про визнання винуватості, медіація.

Законодавець запровадив та продовжує впровадження у вітчизняне кримінальне судочинство норм, що дають змогу учасникам кримінального процесу на добровільній основі реалізувати своє право на компроміс при вирішенні наявного конфлікту шляхом взаємних поступок при досягненні компромісу, а саме: відшкодувати збитки і відновити порушені злочином права потерпілого; злочинцю щиро розкаятися у скоєному, сприяти у розкритті злочину, досягти консенсусу з потерпілим чи органом держави щодо узгодженого покарання як у судовому провадженні, так і позасудовому.

Все вищезазначене вплинуло на кримінально-процесуальну форму, остаточно змінивши її, та призвело до появи нового типу кримінального процесу – прагматичного. Прагматичний тип кримінального процесу можна простежити у нормах вітчизняного законодавства, що стосуються реалізації права на компроміс у кримінальному судочинстві України, як через його приватно-прагматичний, так і публічно-прагматичний види.

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>> дата звернення: 16.03.2021; Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> дата звернення 16.03.2021.

Яскравим прикладом приватно-прагматичного виду процесу під час реалізації права на компроміс є застосування таких інститутів як звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням, угода про примирення між потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим) та, сміливо можна ствер-

джувати, що свій вираз цей вид процесу в майбутньому знайде і під час застосування інституту медіації у кримінальному судочинстві (у разі її запровадження у судовому порядку). До положень, що стосуються сфери дії публічно-прагматичного виду процесу слід віднести угоду про визнання винуватості.

REFERENCES

LIST OF LEGAL DOCUMENTS

LEGISLATION

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> data zvernennia 16.03.2021 [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>> data zvernennia 16.03.2021 [in Ukrainian].

BIBLIOGRAPHY

AUTHORED BOOKS

3. Alekseev S S, *Voshozhdenie k pravu. Poiski i reshenija* [Climbing to the right. Searches and solutions] (Moskva, Izd-vo NORMA, 2001) 752 [in Russian].
4. Murad'jan Je M, *Istina kak problema sudebnogo prava* [Truth as a Problem of Judicial Law] (Moskva, Jurist', 2004) 311 [in Russian].
5. Ojgenziht V A, *Al'ternativa v grazhdanskom prave* [Alternative in civil law] (Dushanbe, Irfon, 1991) 176 [in Russian].
6. Pohoretskyi M A, Kuchynska O P, Serhieieva D B ta in., *Protseualni dokumenty u kryminalnomu provadzheni. Zrazky. Roz'iasnennia* [Procedural documents in criminal proceedings. Samples. Explanation] za zah. red. M.A. Pohoretskoho, O.P. Kuchynskoi (Kyiv. Yurinkom Inter, 2014) 560 [in Ukrainian].
7. Poljakov M P, Smolin A Ju, *Princip processual'noj jekonomii v ugovnom sudoproizvodstve* [The principle of procedural economy in criminal proceedings] (N. Novgorod: Nizhegorod. akad. MVD Rossii, 2011) 152 [in Russian].
8. Vasil'eva E G, *Ugolovnyj process: dogmatiko-aksiologicheskoe issledovanie* [Criminal Procedure: Dogmatic-Axiological Research] (Moskva: JurLitinform, 2013) 584 [in Russian].
9. Vediernikov Yu A, Papirna A V, *Teoriia derzhavy i prava* [Theory of state and law]: navch. posib (Kyiv, Znannia, 2008) 333 <https://pidru4niki.com/18340719/pravo/ponyattya_zmist_subyektivnogo_prava#:~:text=data+zvernennia+16.03.2021> [in Ukrainian].
10. Pohoretskyi M A, *Kryminalno-protseualni pravovidnosyny: struktura v systema* [Criminal procedural legal relations: structure and system: monograph] (Kharkiv, Arsis LTD, 2002) 160 [in Ukrainian].

EDITED BOOKS

11. Koziubra M I (za zah. red.) *Zahalna teoriia prava* [General theory of law] (Kyiv, Vaite, 2015) 392 [in Ukrainian].
12. Lutsyk V V, Savchenko V A, Samarin V I ta in. (za red) *Suchasnyi kryminalnyi protses krain Yevropy* [Modern criminal process of European countries] (Kharkiv, Pravo, 2018) 792 [in Ukrainian].

JOURNAL ARTICLES

13. Domin Yu, Instytut uhod u kryminalnomu provadzheni: vazhlyvi aspekty pravozastosuvannia [The institution of agreements in criminal proceedings: important aspects of law enforcement] (2013) 4 *Visnyk Nats. akad. prokuratury Ukrainy* 11–19 [in Ukrainian].
14. Jablochkov T M, *Sudebnoe reshenie i spornoe pravo* [Judgment and controversial law] (1916) 7 *Vestnik grazhdanskogo prava* 26–62 [in Russian].
15. Nor V T, Suchasnyi naukovopraktychnyi posibnyk «Protseualni dokumenty u kryminalnomu provadzheni. Zrazky. Roz'iasnennia» [Modern scientific and practical manual «Procedural documents in

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРАВА НА КОМПРОМІСТАЙ ОГОВ ПЛИВ НА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНУ ФОРМУ
criminal proceedings. Samples. Explanation «] (2015) 1 *Visnyk kryminalnogo sudochynstva* 290–291 [in Ukrainian].

16. Petrunin A M, Dialog kak social'no-nravstvennaja norma v otnoshenijah opponentov [Dialogue as a social and moral norm in the relations of opponents] (2006) 10 *Zakon i pravo* 43–45. [in Russian].

17. Pohoretskyi M A, Kryminalno-protsesualna forma [Criminal procedural form] (2012) 2 *Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu DDUVS* 145 [in Ukrainian].

18. Pohoretskyi M, Poniattia, zmist ta struktura kryminalnogo protsesu: problemy teorii ta praktyky [Concept, content and structure of the criminal process: problems of theory and practice] (2013) 11 *Pravo Ukrainy* 42–54 [in Ukrainian].

19. Pohoretskyi M A, Serhieieva D B, Problemni pytannia realizatsii protsesualnogo statusu poterpiloho u kryminalnomu provadzhenni [Problematic issues of implementing the procedural status of the victim in criminal proceedings] (2017) 46 (2) *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu Seriya «Pravo»* 118–123 [in Ukrainian].

20. Pohoretskyi M A, Poniattia kryminalno-protsesualnykh harantii [The concept of criminal procedural guarantees] (2014) 2 (10) *Chasopys Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia». Seriya: Pravo* <<http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14pmakph.pdf>> data zvernennia: 16.05.2021 [in Ukrainian].

21. Pohoretskyi M A, Mekhanizm zabezpechennia prav uchasykiv kryminalnogo protsesu [The mechanism for ensuring the rights of participants in the criminal process] (2012) 4 *Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu DDUVS* 93–101 [in Ukrainian].

22. Pohoretskyi M A, Novyi KPK Ukrainy: politychni, teoretychni ta yurydychni pytannia [The new Communist Party of Ukraine: political, theoretical and legal issues] (2009) 2 *Pravo Ukrainy* 29–35 [in Ukrainian].

DISSERTATIONS

23. Kozhokar' I P, Pravovoj konsensus: obshheteoreticheskij analiz [Legal consensus: general theoretical analiz] (dis.kand. jurid. nauk: 12.00.01. Saratov, 2005) 223 [in Russian].

24. Manova N S, Teoreticheskie problemy ugovolno-processual'nykh proizvodstv i differenciacii ih form [Theoretical problems of criminal procedural proceedings and differentiation of their forms] (dis. d-ra jurid. nauk: 12.00.09. Moskva, 2005) 443 [in Russian].

25. Stojko N G, Ugolovnyj process zapadnyh gosudarstv i Rossii: sravnitel'noe teoretiko-pravovoe issledovanie anglo-amerikanskoj i romano-germanskoj pravovyh sistem [Criminal Procedure of Western States and Russia: A Comparative Legal Theoretical Study of the Anglo-American and Romano-Germanic Legal Systems] (dis. dokt. jurid. nauk. SPb., 2009) 374 [in Russian].

26. Trofymenko V M, Teoretychni ta pravovi osnovy dyferentsiatsii kryminalnogo protsesu Ukrainy [Theoretical and legal bases of differentiation of criminal process of Ukraine] (dys. d-ra yuryd. nauk: 12.00.09. Nats. yuryd. un. – t im. Ya. Mudroho Kharkiv, 2017) 415 [in Ukrainian].

BLOGS

27. Antoniuk N, Zahalni vydy zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti u sudovii praktytsi [General types of exemption from criminal liability in judicial practice] (2020) *Sudebno-iurydycheskaia hazeta*. 2020 <<https://sud.ua/ru/news/blog/186492-zagalni-vidi-zvilnennya-vid-kryminalnoyi-vidpovidalnosti-u-sudoviy-praktytsi>> data zvernennia 16.03.2021 [in Ukrainian].

Sirotkina M. V.

Ph.D in Law,

Applicant of the Department of Criminal

Procedure and Criminalistics of the Institute of Law

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID ID: 0000-0001-7897-409X

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.1-2/52-64>

LEGAL NATURE OF THE RIGHT TO COMPROMISE AND ITS INFLUENCE ON THE CRIMINAL PROCEDURE

Abstract. *An effective way to resolve a conflict that has arisen as a result of a criminal offense may be the use of compromise procedures in criminal proceedings, along with traditional ones, the*

effectiveness of which is proven by law enforcement experience in almost all progressive countries with established legal traditions.

Despite the significant contribution of scientists to the development of compromise issues in criminal proceedings, a significant number of its theoretical and practical aspects have not been studied, disclosed in fragments, incompletely or have not received a clear solution. None of the scholars has fully studied the right to compromise and the forms of its implementation in criminal proceedings, the legal nature of the right to compromise and its impact on the criminal procedure.

The purpose of the article is to study the legal nature of the right to compromise and its impact on the criminal procedure form through certain forms of implementation of the above right: study of the implementation of objective and subjective right to compromise in criminal proceedings; determination of holders and subjects of realization of the right to compromise; outlining approaches to the differentiation of criminal procedure; differentiation of conciliation procedures in criminal proceedings from the forms of realization of the right to compromise, etc.

It is noted about the positive impact of the right to compromise in criminal proceedings on its participants, which allows to take into account their interests in resolving the criminal conflict and eliminate the negative consequences of criminal acts for the parties to the conflict and for the state and society as a whole.

It is concluded that for criminal procedure law in general, and the right to compromise in particular, an important dominant and factor is individualization. Thus, the bearers of the right to compromise in criminal proceedings are the victim and the suspect (accused), as the right to compromise is a personal right.

It is stated that the implementation of the right to compromise in the criminal process of Ukraine has influenced the criminal procedure, finally changing it, and led to the emergence of a new type of criminal process – pragmatic. The pragmatic type of criminal process can be traced in the norms of domestic legislation concerning the exercise of the right to compromise in the criminal justice of Ukraine, both through its private-pragmatic and public-pragmatic types. A striking example of a private-pragmatic type of process in the exercise of the right to compromise is the use of such institutions as the release of a person from criminal liability in connection with reconciliation, a reconciliation agreement between victim and suspect (accused) and we can safely say that this expression the type of process in the future will find during the application of the institution of mediation in criminal proceedings (in the case of its introduction in court). The provisions concerning the scope of the public-pragmatic type of process should include a plea agreement.

It is concluded that the forms of realization of the right to compromise in the criminal process of Ukraine are release from criminal liability in connection with the reconciliation of the guilty with the victim, agreements on reconciliation and guilt, mediation.

Key words: *legal nature of the right to compromise, criminal procedure form, pragmatic type of process, compromise, conflict.*